

УДК 811.161.3

У.І. Куліковіч

ГРАФІКА-АРФАГРАФІЧНЫЯ ІНАВАЦЫІ Ў СУЧАСНЫМ БЕЛАРУСКІМ ПРАВАПІСЕ

У артыкуле асвятляюцца асноўныя графіка-арфаграфічныя інавацыі ў сучасным беларускім правапісе пасля прыняцця Закона Рэспублікі Беларусь «Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» (2008 г.), іх уплыў на іншыя ўзроўні беларускай літаратурнай мовы. Звяртаецца ўвага на агульныя заканамернасці, што вынікаюць з гістарычнай кадыфікацыі арфаграфічных нормаў, а таксама на тое, якія тыпалагічныя заканамернасці беларускага пісьма засталіся некранутымі, хаця і шырока абмяркоўваліся ў навуковым асяроддзі. Матэрыял публікацыі мае практычную скіраванасць: ён адрасаваны выкладчыкам ВНУ, студэнтам – сучасным і будучым аўтарам і рэдактарам падручнікаў, даведнікаў, слоўнікаў.

Уводзіны

Мова – інфармацыйна самаарганізуючая сістэма, у якой роля арфаграфіі як раздзела мовазнаўства і як сукупнасці правіл перадачы вуснага маўлення на пісьме, якая ўлічвае інтарэсы не толькі тых, хто піша, але і тых, хто чытае, надзвычай вялікая. Графіка-арфаграфічныя правілы запісу маўлення прадвызначаюць правільнасць, аднастайнасць перадачы думкі і тым самым дазваляюць надоўга захоўваць інфармацыю ў прасторы і часе. Непасрэдная ж узаемасувязь алфавіта і арфаграфіі як частак агульнай сістэмы мовы, даступных для візуальнага назірання карыстальнікаў, з такімі раздзеламі моўнай сістэмы, як фанетыка, фаналогія, арфаэпія, лексікалогія, граматыка, становіцца першапрычынай таго, што менавіта арфаграфія набывае высокую значымасць, асацыіруецца ў свядомасці людзей з усёй сістэмай мовы. Таму любыя змены ў арфаграфіі ўспрымаюцца грамадствам як пасягальніцтва на мову, на сістэмнасць, і, мабыць, таму, як адзначаў яшчэ ў 60-я гады ХХ ст. М. Янакіеў, *«кожная спроба паставіць пад сумненне разумнасць асноўных арфаграфічных правіл расцэньваецца ўсёй нацыянальнай інтэлігенцыяй як прыкмета страты здаровага сэнсу. Гэтым тлумачыцца той факт, што да цяперашняга часу так званыя «рэформы» арфаграфіі датычыліся (і будуць датычыцца ў будучым, прынамсі яшчэ некаторы час) фактычна толькі дробязей, не закранаючы асноўных – прыроджаных ці набытых – заганяў, якія валадараць у свеце арфаграфічных рэформ»* [1, с. 47].

Мэта артыкула – устанавіць графіка-арфаграфічныя інавацыі ў сучасным беларускім правапісе пасля прыняцця Закона Рэспублікі Беларусь «Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» (2008 г.).

Для дасягнення мэты ставіліся і вырашаліся наступныя задачы: 1) акрэсліць агульныя заканамернасці, якія вынікаюць з гістарычнай кадыфікацыі арфаграфічных нормаў беларускай літаратурнай мовы; 2) указаць, якія тыпалагічныя заканамернасці беларускага пісьма засталіся некранутымі; 3) вызначыць тыпалагічныя змены ў арфаграфіі і на іншых узроўнях беларускай літаратурнай мовы.

Гісторыя кадыфікацыі арфаграфічных нормаў беларускай літаратурнай мовы параўнальна небагатая. Яна ўключае чатыры этапы: 1) афіцыйна не зацверджаная, але ўведзеная ва ўжытак ва ўсіх беларускіх школах у 20-я гады ХХ ст. кадыфікацыя Б. Тарашкевіча [2]; 2) рэформа беларускага правапісу 1933 г. [3]; 3) удакладненні і частковыя змены беларускага правапісу, зацверджаныя пастановай Савета Міністраў БССР у 1957 г.; 4) заканадаўча аформленая кадыфікацыя 2008 г. (Закон Рэспублікі Беларусь ад 23 ліпеня 2008 г. «Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі»), якая пачала дзейнічаць з 1 верасня 2010 г.

Як адзначаецца ў навукова-метадычнай літаратуры, арфаграфічныя правілы, змешчаныя ў граматыцы Б. Тарашкевіча, адлюстроўвалі жывое на той час маўленне жыхароў цэнтральных гаворак Беларусі з улікам традыцыі беларускага кнігадрукавання. Яны, па сутнасці, замацоўвалі на пісьме вымаўленне і тым самым спрыялі стабілізацыі арфаграфічных нормаў. Ва ўмовах, калі стаяла задача прыстасаваць беларускую мову да новых функцый у грамадстве, у якім узровень пісьменнасці нават на пачатак 1926 г. быў каля 55%, гэта было разумна і своєчасова. Аднак, як засведчыў пазнейшы вопыт удасканалення арфаграфіі, асабліва ў дачыненні да запазычаных слоў, вымаўленне не можа лічыцца дакладным крытэрыем пры фарміраванні сістэмы арфаграфічных правілаў, паколькі не вымаўленне прадвызначае правільнасць перадачы гукаў (фанем) на пісьме, а напісанне стабілізуе і фарміруе вымаўленне. На гэты факт указваў акадэмік М.В. Бірыла ў артыкуле «Да пытання аб фарміраванні і важнейшых нормах беларускага літаратурнага вымаўлення». Ён сцвярджаў: а) вусная форма літаратурнай мовы заўсёды ўзнікае пазней за пісьмовую; б) асновай для фарміравання беларускага літаратурнага вымаўлення стала арфаэпічная асаблівасць цэнтральных беларускіх гаворак, зафіксаваная арфаграфіяй; в) асновай для вымаўлення іншамоўных слоў у беларускай мове было напісанне [4, с. 166–168].

Пастанова СНК БССР ад 26 жніўня 1933 г. «Аб зьменах і спрашчэнні беларускага правапісу» (Мн., 1933. – 16 с.) узаконіла арфаграфічныя правілы, якія: а) карэлявалі з правіламі рускай мовы; б) па-рознаму дзейнічалі ў дачыненні да слоў іншамоўных і славянскіх; в) аказалі ўплыў на арфаэпію, марфалогію і лексіку беларускай мовы. Як адзначаў С. Станкевіч, «у 1930-х гадах атрымаў распаўсюджванне прынцып, калі іншамоўныя словы маглі запазычвацца толькі праз рускую мову з захаваннем усіх фанетычных і марфалагічных прынцыпаў рускай мовы» [5, с. 89]. Напрыклад, напісанне літары **о** не пад націскам у словах *совет, большэвік, пролетарый, рэволюцыя, соцыялізм, комуна, комунізм, комсомол, піонер, Комінтэрн, Профінтэрн, профсоюз* і вытворных ад іх прадугледжвала замацаванне новай арфаэпічнай нормы, нехарактэрнай для традыцыйнага беларускага маўлення. Як прызнаваў у 60-я гады ХХ ст. М.В. Бірыла, «правапіс у паасобных выпадках дапускаў дваякае разуменне правіл, меў недакладныя фармулёўкі і неагавораныя выпадкі» [4, с. 165]. Таму змены, унесеныя ў нашу арфаграфію пастановай Савета Міністраў БССР 1957 г., былі скіраваны на дакладнасць і яснасць у фармулёўцы правіл, ліквідацыю разнабою ў арфаграфічным рэжыме і прадугледжвалі адначасовае рэдагаванне зноў жа арфаэпічных, марфалагічных, лексічных нормаў, а таксама метадалагічных аспектаў выкладання арфаграфіі ў агульнаадукацыйных установах краіны.

У гэты ж час былі сфармуляваны першачарговыя задачы кваліфікацыі беларускага правапісу на перспектыву. Сярод іх: а) удасканаленне або радыкальная змена некаторых арфаграфічных правілаў, якія з'яўляюцца крыніцай разнабою; б) устанаўленне дакладных крытэрыяў падзелу лексікі на славянскую і неславянскую; в) вывучэнне характару вымаўлення галосных і зычных у рознай па паходжанні лексіцы; г) вызначэнне характару вымаўлення галосных у першай частцы складаных слоў; д) стварэнне належных арфаэпічных і арфаграфічных даведнікаў і дапаможнікаў [6].

Падставамі для арфаграфічных змен у беларускай мове ў ХХІ ст., паводле працоўшчыкаў Закона «Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі», сталі «выдаткі часу, вынік уплыву савецкай ідэалогіі на арфаграфію беларускай мовы», натуральнае развіццё мовы [7, с. 21], а таксама імкненне дасягнуць прастаты ў інтарэсах вывучэння і выкарыстання мовы з мэтай падняцця яе прэстыжу ў сучасным грамадстве. Пасля ўступлення Закона ў дзеянне *засталіся нязменнымі* наступныя асаблівасці існаваўшай графіка-арфаграфічнай мадэлі:

1. Кірылічная аснова ў рамках літарнага пісьма, хаця і былі прапановы перайсці на лацінскі алфавіт або запазычыць некаторыя знакі з украінскага пісьма. З гэтага вынікае, што моцнай і жыццетрывалай аказалася сацыяльная маркіраванасць нашай графічнай сістэмы, паколькі не адбылося мадыфікацыі літар з дапамогай дыякрытыкаў і рэстаўрацыі асобных знакаў сваёй пісьмовай традыцыі, як гэта назіралася ва ўкраінскай мове, дзе ў 1990 г. была вернута літара г для абазначэння выбухнога заднеязычнага гука (Українский правопис. – Київ, 1990). Не былі выключаны лішнія літары, што сведчыць пра тое, што ў сучасным беларускім алфавіце ўсе яны фаналагічна патрэбныя (апраўданыя).

2. Гукавы змест знакаў пісьма: кожная літара па-ранейшаму перадае тыя ж гукі, што і раней.

3. Змест прынцыпова важных лексіка-фанемных правілаў, якія рэгулююць выбар паміж варыянтамі слоў, што адрозніваюцца саставам фанем. Напрыклад, а) перадача на пісьме асіміляцыйнай мяккасці (*снег, суддзя, дзверы*, а не *сьнег, судзьдзя, дзьверы*); б) напісанне літар *э, е* ў запазычанай лексіцы (*газета, сесія, фанетыка*, а не *газэта, сэсія, фанэтыка*); в) фіксацыя на пісьме мяккага [л'] (*класы, клуб, філасофія*, а не *клясы, клуб, філязофія*).

4. Ранейшыя фанемныя напісанні тыпу *метр, літр, тэатр, Аляксандр*, хаця і былі прапановы вярнуцца да існаваўшых у 20-я гг. ХХ ст. фанетычных *метар, літар, тэатар, Аляксандар*.

5. Ранейшыя сімволіка-арфаграфічныя напісанні (асобна, разам, праз злучок) на падставе думкі пра тое, што працэсы лексікалізацыі спалучэнняў слоў ідуць пастаянна і строгая безварыянтная рэгламентацыя напісанняў толькі разам або толькі праз злучок – малапрадуктыўны шлях удасканалення ўказаных правілаў [8, с. 17].

Арфаграфічныя інавацыі

У параўнанні з папярэднімі арфаграфічнымі прадпісаннямі, у правілах 2008 г. адбыліся наступныя тыпалагічныя змены:

І. Стварэнне і кадыфікацыя дыстрыбуцыйных правілаў, якія вызначаюць выбар літары. Сярод іх:

1. *Правіла аб напісанні літар э/е на канцы нязменных слоў (§ 3, п. 2)*, што паспрыяла стабілізацыі складовага прынцыпу беларускай графікі, сутнасць якога ў тым, што спалучэнне галоснага і зычнага гука ўяўляе сабой цэльны графічны элемент, абедзве часткі якога ўзаемаабумоўлены, г.зн., што галосныя і зычныя гукі чытаюцца з улікам суседніх і адпаведным чынам перадаюцца на пісьме. У выніку з'явілася простая і дакладная сістэма абазначэння цвёрдых і мяккіх гукаў, валодаючы якой заўсёды можна правільна абазначыць мяккасць або цвёрдасць зычнага нават у нестандартных выпадках: *Бернд Штангэ, камікадзэ, сальта-мартале*. Раней такой яснасці не назіралася. Напрыклад, у кнізе «Фанетыка беларускай літаратурнай мовы» адзначалася: «У нязменных запазычаных словах, якія заканчваюцца на [э], вымаўленне адпавядае напісанню ў большасці выпадкаў: [шымпанзэ], [кашнэ], [гласэ], [кафэ], [падэдэ], [варйэтэ]. Паслядоўна змякчаюцца перад [э] зычныя [л] і [к]: [букл'э], [рэл'э], [суфл'э], [п'ік'э], [кам'ун'ік'э]. Губны [м] у гэтым выпадку можа змякчацца (што адпавядае напісанню), але дапускаецца і вымаўленне без змякчэння: *рэнаме* [рэнам'э] і [рэнамэ], *рэзюме* [рэз'ум'э] і [рэз'умэ], *бурыме* [бурым'э] і [бурымэ]» [9, с. 318].

2. *Правілы напісання нескладовага ў і у складовага (§ 15, п. 1)*. Калі раней правапіс літар *у, ў* залежаў не толькі ад папярэдняга гука, але і ад паходжання слова, то цяпер этымалагічны паказчык не з'яўляецца вядучым. Асноўныя прынцыпы дыстрыбуцыі алографай *у, ў* фіксуюцца ў залежнасці ад папярэдняга гука. Гэтая сучасная арфаграфічная норма не паўплывала на арфаэпію, паколькі і ранейшымі правіламі рэкаменда-

валася вымаўляць гук [ў] у пазіцыі пасля галосных незалежна ад паходжання слова. Пэўныя змены гэтае правіла аказала на складападзел. Калі раней напісанне ў у запазычаных словах залежала ад таго, ці ўтварае гэты гук склад (і ў гэтым была праблема), то цяпер нескладовае ў пазбаўляе ад праблемы складападзелу. Не складападзел уплывае на выбар літары-знака, а літара ўплывае на складападзел.

Увядзенне ў якасці выключэння з правіла слова *траур* дало падставу ўключыць яго ў актыўны слоўнік літаратурнай мовы, чаго не было.

3. *Правіла перадачы акання (§ 4, п. 2)*. Гэтым пунктам правілаў замацоўваецца тэндэнцыя да ўніфікацыі дзеяння фанетычнага закона, які прынята называць «аканнем»: *Токіа*, *Ватэрлоа*, *трыа*. Уведзеная арфаграфічная інавацыя прадугледжвае ўнясенне адпаведных змен у правілы арфаэпіі, а таксама спрыяе скарачэнню саставу галосных фанем у агульнамоўным узусе.

4. *Правіла аб перадачы на пісьме ненаціскных фіналяў -эр/-эль у запазычанай лексіцы (§ 4, п. 6)*. Стварэнне гэтага арфаграфічнага правіла аказала найбольшы ўплыў на розныя ўзроўні сістэмы беларускай літаратурнай мовы. Пад яго ўплывам адбылося змяненне: а) гукавой арганізацыі мовы, г.зн. сталі іншымі склад і паслядоўнасць фанем у асобных словах; параўн.: было – *бартэр*, *грэйдэр*, *тэндэр*; стала – *бартар*, *грэйдар*, *тэндар*; б) арфаэпічных нормаў, што прывяло да зацямнення змястоўнай сэнсаваадрознівальнай функцыі гуча ў словакорані і да нязвычайнасці, а часам непазнавальнасці асобных слоў у сувязі з іх новым графічным афармленнем: *баўар*, *блістар*, *бранякатар*, *стартар*, *фюрар*; з пункту погляду чытача яно не забяспечвае зрокава-графічнае адзінства іншамоўнай лексемы; в) лексічнай сістэмы беларускай літаратурнай мовы: новыя напісанні асобных слоў пашырылі корпус амонімаў: *катар* (судна) і *катар* (хвароба), *ліхтар* (судна) і *ліхтар* (прадмет), *педаль* (судовы служка) і *педаль* (частка веласіпеда), *статар* (палова унцыі манеты) і *статар* (частка рухавіка); г) лексікаграфічнага ўпарадкавання лексікі, г.зн., што словы, напрыклад, *ордэн*, *ордэнскі* павінны стаяць пасля слоў *ордар*, *ордарны*, а не наадварот.

У існуючым выглядзе правіла не задавальняе ў поўным аб'ёме патрэбнасці таго, хто піша. Яно складанае для практычнага прымянення і патрабуе пошуку новых метадычных прыёмаў для тлумачэння.

5. *Правіла перадачы якання (§ 6, п. 1)*. Уступленне ў дзеянне правіла павінна ўніфікаваць літаратурнае вымаўленне гэтых слоў, зняць арфаэпічную варыянтнасць, якая назіралася раней. Так, у першым складзе перад націскам даследчыкі фіксавалі і дапускалі вымаўленне [э] або [эа] – [дз'эв'аты] і [дз'эав'аты]; [і] – *няма* [н'іма], *дзесяты* [дз'ів'аты], *дзесяты* [дз'іс'аты] [9, с. 319]. Цяпер адзінай нормай становіцца вымаўленне ў такой пазіцыі гуча [а] – [дз'ав'аты], [дз'ас'аты], [с'амнаццац']. Новае напісанне слова *шэсцьдзесят* з націскам на апошнім складзе замацоўвае ў узусе адзіную норму вымаўлення, якой не існавала.

6. *Правіла напісання некаторых спалучэнняў зычных (§ 13, п. 1)*. Гэтая інавацыя не паўплывала на арфаэпію, бо словы вымаўляліся без гуча [т]. Аднак яна прывяла да ўскладнення марфемнага аналізу слова. Зменшылася нагляднасць вылучэння марфем. Гэтыя лексічныя адзінкі аўтаматычна трапілі ў разрад слоў, у якіх адбылося выпадзенне гучаў, таму патрабуецца тэрміновая праўка ў марфемным слоўніку беларускай мовы, дзе пры дапамозе адпаведных памет варта будзе прыводзіць рэканструяваныя марфемы: *кантрас+н+ы* (кантрас+н+ы), чаго раней не рабілася.

7. *Правіла напісання літары й (§ 16, п. 3)*, якім прадугледжваецца гукавое спалучэнне зычнага гуча [й] з галоснымі ў словах іншамоўнага паходжання перадаваць ётаванымі галоснымі, як і ў словах уласнабеларускіх: *Нью-Ёрк*, *Емен*, *папая*.

У большасці падручнікаў і дапаможнікаў па беларускай мове для вышэйшых навучальных устаноў пры характарыстыцы прынцыпаў графічнай сістэмы адзначалася,

што складовы прынцып рэалізуецца толькі ў двух выпадках: 1) для абазначэння цвёрдасці і мяккасці зычных; 2) для абазначэння [j] літарамі *e, ě, я, ю, і*. Пра існуючае выключэнне са сферы дзеяння гэтага прынцыпу не ўпаміналася. Толькі ў адзінкавых вучэбных выданнях падавалася інфармацыя пра тое, што ў некаторых уласных імёнах іншамоўнага паходжання (*Нью-Йорк, Гюйо, Агайо*) гук [j] можа перадавацца літарай *й* у пачатку слова і пасля галосных [10, с. 102–103], так, як у рускай мове.

З увядзеннем новага арфаграфічнага правіла адступленне ад складовага прынцыпу беларускай графікі ліквідавана. Гэтым самым заканадаўча замацавалася спецыфічная асаблівасць беларускай графікі абазначаць гук [j] разам з наступным галосным толькі адной літарай (*e, ě, я, ю, і*) і нашы арфаграфічная і графічная сістэмы пазбавіліся неапраўданага ўплыву з боку рускай мовы, дзе гэтыя выключэнні засталіся.

8. *Правіліс галосных у абрэвіятурах*. У Законе маюцца два параграфы, якія рэгламентуюць напісанне галосных у складанаскарочаных словах і часткова супярэчаць адзін аднаму. Так, у § 7 (п. 4), гаворыцца: «Складанаскарочаныя словы пры напісанні звычайна разглядаюцца як простыя словы з адным націскам: *зямфонд, лясгас*» [11, с. 13]. У § 20 (п. 1) арфаграфічная рэкамендацыя гучыць наступным чынам: «У абрэвіятурах скарачаныя часткі пішуцца так, як у адпаведных поўных словах: *генплан (генеральны), запарк (заалагічны), педфак (педагагічны факультэт), ваенкам (ваенны камісар), лясгас (лясная гаспадарка), інтэрнал (інтэрнацыянальная паліцыя)* і інш.» [11, с. 25].

Як бачым, адно і тое ж слова (*лясгас*) прыводзіцца ў якасці прыкладу і ў § 7, і ў § 20, што падштурхоўвае моўцу да суб'ектыўнасці ў выбары правільнага напісання і выклікае «ўзаконеную» арфаграфічную варыянтнасць. Напрыклад, абрэвіятуры, утвораныя са словазлучэнняў *ваенны марак, зямельны адзел* адны могуць напісаць *ваенмар, земадзел* (паводле правіла § 7), другія – *ваенмар, зямадзел* (паводле правіла § 20).

У такой сітуацыі неабходна апошні абзац § 7 апусціць (адмовіцца ад яго), і напісанне літар *e, я, o, a* ў абрэвіятурах суадносіць толькі з першым пунктам правіла § 20, якое спрыяе стабілізацыі арфаэпічнай нормы і непасрэдным чынам звязана са словазлучэннем, ад якога ўтвараецца абрэвіятура: *земадзел (зямельны адзел), зямфонд (зямельны фонд), інфармбюро (інфармацыйнае бюро), племгас (племянная гаспадарка), селькам (сельскі камітэт), селькар (сельскі карэспандэнт), спецкар (спецыяльны карэспандэнт), спецфонд (спецыяльны фонд)* і інш.

II. Інавацыйныя арфаграфічныя правілы выклікалі змены ў аб'ёмах традыцыйных, фанемных і фанетычных напісанняў.

1. З'явіліся новыя фанетычныя напісанні. Калі раней у словах *дзевяты, Токіо, камп'ютэр, кантрастны* вылучаныя літары пісаліся паводле традыцыйнага прынцыпу, то цяпер напісанні сталі фанетычнымі (адрознымі ад рускіх): *дзявяты, Токіа, камп'ютар, кантрасны*. Такім чынам, адбылося выключэнне асобных традыцыйных напісанняў.

2. З'явіліся новыя фанемныя напісанні на месцы былых фанетычных: перастала абазначацца на пісьме пазіцыйная мяккасць зычных у кітайскіх назвах перад суфіксам -ск: *Чань-чунскі, Куэнь-лунскі* замест ранейшых *Чань-чуньскі, Куэнь-луньскі*.

III. Павялічылася колькасць правілаў, якія рэгламентуюць выбар напісанняў з вялікай/малой літары. Прычым маюцца разыходжанні з аналагічнымі правіламі ў рускай мове. Напрыклад, у рускім правапісе прапануецца абрэвіятуры *вуз, роно* пісаць з малой літары, у беларускай – з вялікай: *ВНУ, РАА*.

IV. Адбылося спрашчэнне правілаў пераносу слоў, паводле якога санкцыянуецца шырокая варыянтнасць рашэнняў без уліку марфемнай будовы: *бяс-крыў-дна* (раней), цяпер: *бя-скрыўдна, бяс-крыўдна, бяск-рыўдна, бяскрыў-дна, бяскрыўд-на*.

V. Вырашана адмовіцца ад існаваўшай практыкі ўключэння ў сферу дзеяння арфаграфіі граматычнай кадыфікацыі (выбар канчаткаў, іншых граматычных формаў).

У адрозненне ад рэфармаванага ў гэты час украінскага правапісу ўсе граматычныя беларускія варыянты былі аднесены да сферы граматыкі.

Заклучэнне

1. На ўсіх этапах кадыфікацыі беларускай арфаграфіі пісьмо разглядалася як сродак перадачы гукавой стыхіі маўлення, калі ставіліся і вырашаліся задачы адначасова наблізіць напісанне да вымаўлення і абгрунтаваць выбар арфаграм вымаўленнем, у выніку чаго назіраліся тэндэнцыі то набліжэння, то аддалення ад традыцыі пісаць па-беларуску так, як гэта было запачаткавана ў рускай мове. У Законе 2008 г. таксама захавалася тэндэнцыя вызначаць асобныя напісанні паводле вымаўлення (выбар літар *э, е* ў сярэдзіне запазычанай лексікі, перадача дзекання), што па-ранейшаму не спрыяе ліквідацыі арфаграфічнага разнабою.

2. Паколькі адна з мэтаў распрацоўкі Закона 2008 г. – спрасціць вывучэнне арфаграфіі ў агульнаадукацыйных установах, то можна з упэўненасцю канстатаваць, што яна дасягнута. Большасць новых правілаў адпавядае асноўнаму функцыянальнаму патрабаванню з пункту погляду таго, хто піша: яны простыя для засваення і выкарыстання. З пункту ж погляду чытача асобныя новыя напісанні на дадзены момант з'яўляюцца непрывычнымі з-за адсутнасці навыкаў візуальнага атаясамлівання слоў з той інфармацыяй, якую гэтыя словы перадаюць (*баўар, катар*).

3. Арфаграфічныя інавацыі, накіраваныя на ўзнаўленне заканамерных суадносін паміж вымаўленнем і правапісам, аказалі ўплыў на: а) гукавую арганізацыю маўлення (змяніўся склад і паслядоўнасць фанем у асобных словах – *бартар, тэндар; трыа, адажыа*); б) станаўленне новых арфаэпічных нормаў (*шэсцьдзясят; шніцаль; прафкам, інтэрпал; чань-чунскі*); в) сістэматызацыю дзеяння такога фанетычнага закона беларускай літаратурнай мовы, як «аканне» (*стагадовы, стагалосы*); г) стабілізацыю складовага прынцыпу беларускай графікі (*Мерымэ, Нью-Ёрк*); д) нагляднасць вылучэння марфем, што патрабуе адпаведнага ўдакладнення ў марфемным слоўніку падчас яго перавыдання (*кантрасны, баласны*); е) складападзел (*клоўн, раней кло-ун*) – з'явілася больш закрытых складоў (параўн.: *фаў-на, саў-на, раней: фа-у-на, са-у-на*); гэты факт патрабуе перагляду асобных вывадаў, змешчаных у «Кароткай граматыцы беларускай мовы» (Мн., 2007. – С. 45), дзе адзначаецца, што на сучасным этапе ў беларускай мове дзейнічае тэндэнцыя ўтварэння адкрытых складоў; ё) лексічную сістэму беларускай літаратурнай мовы: з'явіліся новыя аманімічныя адзінкі (*катар* (хвароба) і *катар* (лодка)); адбылося папаўненне сінанімічных радоў за кошт увядзення русізма *траур*, які не фіксаваўся ранейшымі слоўнікамі, уключэнне ў якасці прыкладу слова *наскі*, якое ў 70-я гады ХХ ст. класіфікавалася як дыялектнае.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Янакіев, М. Основы теории русской орфографии / М. Янакіев // Вопросы языкознания. – 1963. – № 5. – С. 47–57.

2. Шакун, Л.М. Роля Б. Тарашкевіча ў развіцці беларускай літаратурнай мовы / Л.М. Шакун // Весн. БДУ. – Сер. 4. Філалогія. Журналістыка. Педагагіка. Псіхалогія. – 1981. – № 3. – С. 24–33.

3. Клімаў, І. Рэформа 1933 года: Перадумовы і наступствы / І. Клімаў // Роднае слова. – 2003. – № 12. – С. 24–26.

4. Бірыла, М.В. Да пытання аб фарміраванні і важнейшых нормах беларускага літаратурнага вымаўлення / М.В. Бірыла // Весці Акад. навук БССР. Сер. грамад. навук. – 1958. – № 3. – С. 165–174.

5. Баршчэўская, Н. Ацэнка русіфікацыйных працэсаў у Беларусі Станіславам Станкевічам на старонках часопіса «Запісы» / Н. Баршчэўская // Мова і соцыум : зб. навук. прац / пад рэд. Я.Я. Іванова. – Магілёў : ГА МТ «Брама», 2004. – С. 80–91.
6. Комаровский, Е.М. Белорусское правописание (К вопросу о взаимоотношении между фонетическим и морфологическим принципами в белорусском правописании) : автореф. ... канд. филол. наук / Е.М. Комаровский ; БГУ им. В.И. Ленина ; каф. белорус. языка. – Минск, 1965. – 20 с.
7. Іўчанкаў, В. Беларускі правапіс: з дваццатага стагоддзя – у дваццаць першае / В. Іўчанкаў // Роднае слова. – 2009. – № 2. – С. 20–23.
8. Мечковская, Н.Б. Типология графико-орфографических реформ в истории славянской письменности: фонетико-фонологические и социо семиотические аспекты / Н.Б. Мечковская ; Белорус. ком. славистов. – Минск : Изд-во Белорус. гос. ун-та, 1998. – 32 с.
9. Фанетыка беларускай літаратурнай мовы / І.Р. Бурлыка [і інш.] ; рэд. А.І. Падлужны. – Мінск : Навука і тэхніка, 1989. – 335 с.
10. Курс сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Фанетыка. Арфаграфія. Лексікалогія : падруч. для студэнтаў філал. факультэтаў ун-таў і педагагіч. ін-таў / М.В. Бірыла, М.Г. Булахаў, П.П. Шуба. – Мінск. : Дзярж. вучэб.-педагаг. выд-ва М-ва асветы БССР, 1961. – 206 с.
11. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі : зацв. Законам Рэсп. Беларусь ад 23 ліпеня 2008 г. № 430-З. – Мінск : Нац. цэнтр прававой інфарм. Рэсп. Беларусь, 2008. – 144 с.

Kulikovich U.I. Grafiko-spelling Innovations in Modern Belarusky Spelling

In article the basic grafiko-spelling innovations in modern Belarus spelling after an adoption of law of Byelorussia «About rules of the Belarus spelling and a punctuation» (2008), their influence on other levels of the Belarus literary language are shined. The attention to the general laws that result from historical codification of spelling norms, and also on is paid what typological laws of the Belarus letter remained not touched though were widely discussed in the scientific environment. The publication material has a practical orientation: it is addressed teachers of HIGH SCHOOLS, students – to modern both future authors and editors of textbooks, directories, dictionaries.

Рукапіс паступіў у рэдкалегію 16.05.2012